

Marjo Räsänen 2016. Visuaalisen kulttuurin monilukutaito

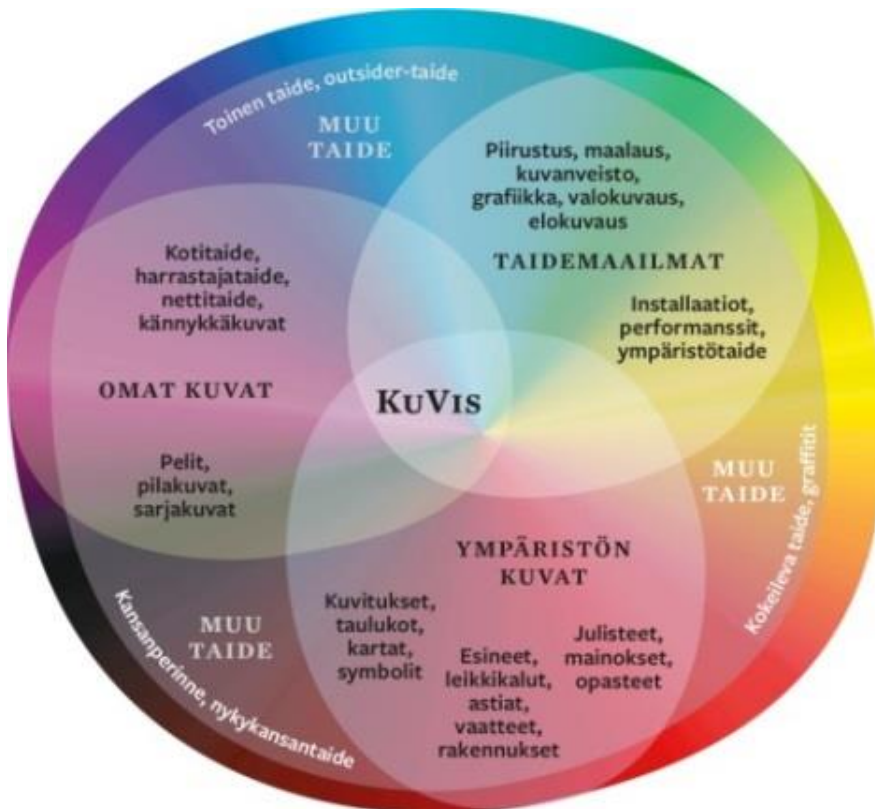
Visuaalisen kulttuurin laaja kenttä

Visuaalisella kulttuurilla tarkoitetaan kaikkia ihmisen tekemiä, pääosin näköaistille suunnattuja tuotteita ja niihin liittyviä toimintoja. Kuvat ovat siis vain osa visuaalisuutta. Luonto on kulttuurinen kohde heti kun ihminen puuttuu siihen jotenkin. Maalauksen tekeminen ja jalkapallo-ottelun seuraaminen tietokoneelta ovat molemmat visuaaliseen kulttuuriin liittyviä toimintoja. (Ks. tt4.)

Kuvataideopetuksessa visuaalisen kulttuurin tarkastelussa lähdetään liikkeelle oppilaiden *omista kuvakulttuureista, joita ovat esim.* piirtäminen kotona tai harrastuksissa, kännykkäkuvien ottaminen ja nettikuvien katsominen. Niistä opetus laajenee oppilaan *ympäristön* kohteisiin, joihin voi kuulua esim. kesämökin maisema, koulurakennus, oman huoneen esineet ja tv-mainokset.

Lähiympäristöstä katse suuntautuu koko maailmaan. (Ks. tt9.)

Visualisoituneessa kulttuurissamme ympäristön kuvat liittyvät jokaiseen oppiaineeseen. Päävastuu *taiteen maailmojen* käsittelemisestä on kuvataiteella, mutta taideteoksia voidaan tutkia myös muissa aineissa. Taiteen ja muun visuaalisen kulttuurin raja on häilyvä. Kuvataiteen tunneilla kysytään, millaiset kuvat ovat oppilaiden mielestä taidetta. Opetuksessa pohditaan, miten erilaiset ihmiset määrittelevät taiteen tehtävän eri aikoina, eri paikoissa ja eri yhteyksissä. Vanhemmat voivat esim. kutsua lapsen piirustusta taideteokseksi, vaikka lapsella ei olisikaan ollut taiteellisia tavoitteita. Myös sarjakuvia, mainoksia ja urheilutapahtumia voidaan lähestyä taiteen näkökulmasta. Jokaisella on oikeus omaan taidekäsitteeseensä. Kuvataideopetuksessa etsitään perusteluja omille käsityksille ja mielipiteille. (Ks. tt10.)

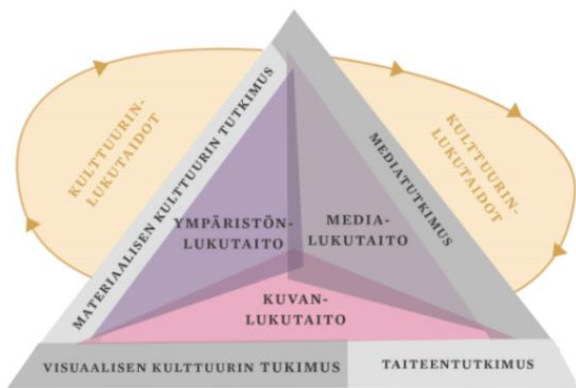

Monilukutaitoinen osaa tulkita ja tuottaa erilaisia visuaalisen kulttuurin tuotteita.

Visuaalisen kulttuurin lukutaidot

Kuvataiteen tunneilla tutkitaan ja opitaan ymmärtämään erilaisia kuvakulttuureja. Visuaalisen kulttuurin yhteydessä voidaan puhua kolmenlaisista ”lukutaidoista”. Kuvataiteen sisältöalueiden tavoin visuaalisen kulttuurin monilukutaidon kolme osa-alueetta lomittuvat toisiinsa.

Kuvanlukutaitoa käytetään monesti yleisterminä kaikkien visuaalisen kulttuurin tuotteiden tulkinnassa. Joskus sillä viitataan pelkästään kaksiulotteisiin kuviin, erityisesti taiteeksi kutsuttuihin teoksiin. Luonnonympäristön, rakennusten, esineiden, vaatteiden jne. yhteydessä puhutaan *ympäristönlukutaidosta*. Kuvataiteen sisältöjen näkökulmasta medialukutaito on osa laajempaa ympäristönlukutaitoa. *Medialukutaidon* yhteydessä painotetaan viestin lähettäjän ja välineen merkitystä.

Monilukutaidon osa-alueet lomittuvat toisiinsa ja tukeutuvat erilaisiin tutkimustraditioihin.

Kulttuurinen moninaisuus opetuksen lähtökohtana

Kulttuuri-sanalla viitataan erilaisiin ryhmiin, joilla on yhteisiä arvoja ja toimintatapoja. Ne ilmenevät *aineellisesti* esim. taideteosten, rakennusten ja esineiden välityksellä. Rituaalit ja taiteilijakoulutus ovat esimerkkejä *aineettomasta* kulttuurista. Taiteet heijastavat kulttuurin eri osa-alueita ja vaikuttavat niihin. Kaikissa oppiaineissa opitaan *kulttuurista lukutaitoa*. *Taiteellinen monilukutaito* sen osana viittaa eri taidealoilla tapahtuvaan todellisuuden tutkimiseen, jonka tulokset voidaan myös esittää taideteosten muodossa. Visuaalisen kulttuurin monilukutaito tarkoittaa kykyä analysoida, tulkita ja arvottaa eri kulttuuriryhmien silmin havaittavia tuotteita sekä niihin liittyviä toimintoja. Siihen sisältyy myös kyky tuottaa ja käyttää kuvia omassa viestinnässä.

”Monikulttuurikukka” havainnollistaa erilaisten viiteryhmiä vaikutusta yksilön kokemuksiin ja toimintatapoihin. Jokainen oppilas muodostaa oman mikrokulttuurinsa, joka muokkautuu vuorovaikutuksessa erilaisten osakulttuurien kanssa. Ne muodostuvat sukupuolen, iän, kielen, kykyjen, sosiaalisen aseman, asuinpaikan, maailmankatsomuksen ja etnisyyden pohjalta. Kuvataiteen opetuksessa pohditaan, mitkä asiat erottavat ja mitkä yhdistävät ihmisiä. Tällöin ihmisiä ei luokitella jonkin ryhmän perusteella vaan mietitään, miten erilaiset ryhmät vaikuttavat meihin. Yksilön *kulttuuri-identiteetti* muuttuu jatkuvasti ja vaihtelee eri konteksteissa (esim. aika, paikka, vuorovaikutustilanne). Sen muodostumiseen vaikuttavat sekä globaalit ilmiöt että ympäröivä makrokulttuuri, jonka muokkaamiseen mikrokulttuurit puolestaan osallistuvat. Visuaalinen kulttuuri on keskeinen kulttuuri-identiteettiä rakentava tekijä. (Ks. tt2.)

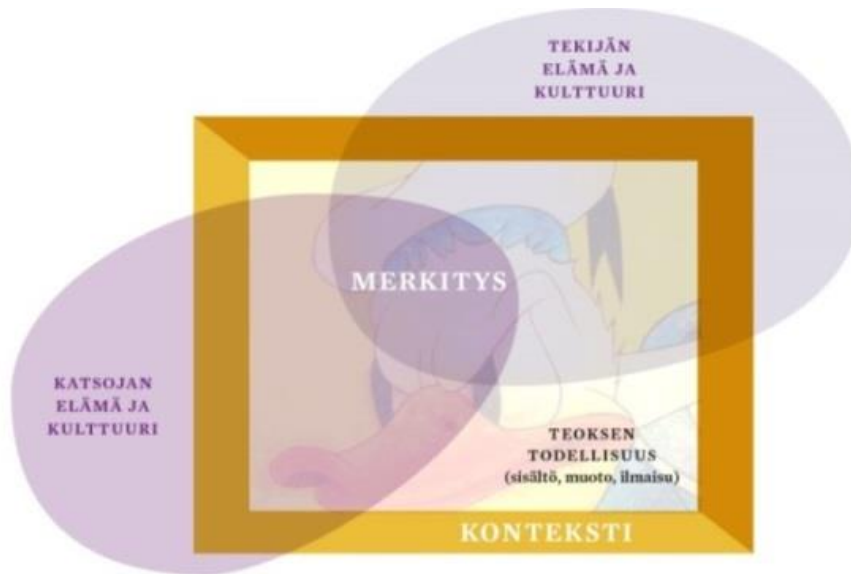

Olemme kaikki monikulttuurisia.

Visuaalisen kulttuurin tuotteet suuntaavat ihmisen havaintoja ja muokkaavat käsitystä maailmasta ja itsestä. Monikulttuurikukan avulla oppilas voi tarkastella visuaalisen kulttuurin vaikutuksia omassa elämässään. Sitä voidaan käyttää välineenä lähestyttäessä niitä arvoja ja näkemyksiä, joita eri osaja alakulttuurit välittävät. Miten eri-ikäiset ihmiset ilmaisevat maailmankatsomustaan pukeutumisen avulla? Mitä rakennukset heijastavat valtasuhteita? Muiden käyttämiä visuaalisia symboleja tutkimalla oppilas omaksuu uusia keinoja, joilla hän voi ilmaista itseään ja vaikuttaa elämäänsä. Kulttuurisen moninaisuuden arvostamista edistetään sekä tarkastelemalla erilaisten ryhmien visuaalista kulttuuria että tutkimalla niihin liittyviä ilmiöitä kuvallisesti. Keskustelu ja erilaisten tuotteiden ja toimintatapojen esittely lisää vuorovaikutusta kulttuuriryhmien välillä. Asioiden lähestyminen toisten olosuhteista käsin luo perustaa ihmisoikeuksia kunnioittavaan maailmankansalaisuuteen. (Ks. *tt1.*)

Kuvatulkinta osana arvokeskustelua

Samalla tavoin kuin kuvataiteen sisältöalueet lomittuvat toisiinsa, ovat opetuksen tavoitteet päällekkäisiä. Oppilaiden identiteettien rakentumista ja arvojen kehittymistä tuetaan *tuottamalla ja tulkitsemalla* kuvia. Sanallistamiseen perustuvien menetelmien rinnalla visuaalista kulttuuria tutkitaan tekemällä omia kuvia. Kuvallisen kuva-analyysin avulla oppilas oivaltaa, että tekniikka ja ilmaisukeinot vaikuttavat kuvan sisältöön. Teoksen tarkastelun lisäksi pohditaan sitä, miten tekijän ja vastaanottajan taustat vaikuttavat kuvien *havaitsemiseen* ja tulkintaan. Oppilaiden kanssa keskustellaan myös taiteen ja muun visuaalisen kulttuurin merkityksestä. Kysymystä voidaan käsitellä esim. tekemällä kuvia erilaisista kulttuurisista ilmiöistä, tapahtumista ja toiminnoista. Taiteen ja kulttuurin merkitystä voidaan havainnollistaa järjestämällä omia kulttuuritapahtumia. Tehtävissä tutustutaan myös kulttuurisesti erilaisiin kuvailmaisun tapoihin. Oppilaat voivat soveltaa kuvissaan vaikkapa mosaiikki- tai lasimaalaustekniikkaa tai hyödyntää erilaisten alakulttuurien ilmaisukeinoja.

Monilukutaitoinen osaa tulkita taiteen ja muun visuaalisen kulttuurin tuotteita suhteessa niiden tekijän ja katsojan kulttuuri-identiteetteihin ja arvoihin.

Kaikessa kuvataiteen opetukseen liittyvässä toiminnassa ja siten myös kuvien tulkinnessa huomioidaan *esteettiset, ekologiset ja eettiset arvot*. Taide- ja kauneuskäsitysten rinnalla visuaalisen kulttuurin tuotteita käsitellään kestävästä kehityksen näkökulmasta. On yhtä tärkeää tarkastella arjen kuvia kuin ns. korkeakulttuurin tuotteita. Molemmat heijastavat erilaisten kulttuuristen ryhmien arvoja ja toimintatapoja. Kuvatulkinta edistää yhtä lailla kuvista nauttimista kuin kriittisen ajattelun kehittymistä. Kuvataiteen tunneilla oppilaita rohkaistaan ja ohjataan ilmaisemaan näkemyksiään erilaisista arvoista. He oppivat, että arvoja voidaan myös muuttaa visuaalisen kulttuurin avulla. Tavoitteiden toteutuminen edellyttää, että keskustelut ja tehtävänannot kannustavat oppilaita miettimään niihin liittyviä kysymyksiä. Heille tarjotaan myös erilaisia kuvallisen vaikuttamisen keinoja.

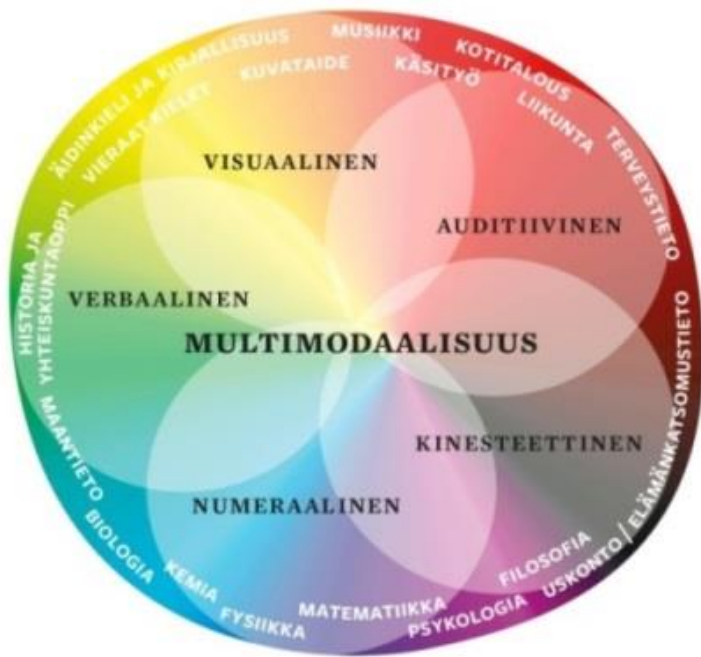
Kun opetuksessa lähdetään liikkeelle oppilaille merkityksellisistä kuvista, he voivat hyödyntää vahvuuksiaan ja itseään kiinnostavia sisältöjä osallistumisessa ja vaikuttamisessa. Tämä voi tarkoittaa esim. koulun käytävillä esiteltäviä julisteita tai verkossa julkaistavia kuvia. Oppilaiden kanssa voidaan pohtia sosiaalisen median kuvaston vaikutuksia asenteisiin ja tehdä esim. kulutuskäytäntöjä kritisoivia vastamainoksia. Oma mielipide voidaan ilmaista vaikkapa taidehistoriasta tuttuja teoksia muuntelemalla. Näin oppilas ymmärtää, miten tekijän käyttämät ilmaisukeinot ja kulttuuriset arvot vaikuttavat kuvan tai tuotteen sisältöön. Kun sekä tekijän että vastaanottajan elämä ja ajatukset tuodaan tarkastelutilanteeseen, toimivat *kuvat siltana yksilöiden ja kulttuurien välillä*. Kun oppilas oppii tarkastelemaan omaa ympäristöään ja nykytaidetta suhteessa erilaisten kulttuuriryhmien eri aikoina tekemiin visuaalisiin tuotteisiin, hänen henkilökohtainen suhteensa taiteeseen ja muuhun visuaaliseen kulttuuriin syvenee.

Visuaalista kulttuuria monilukemassa

Monilukutaito-käsite liittyy *laajaan tekstikäsitteeseen*, jonka mukaan kussakin oppiaineessa käsitellään erilaisia tekstejä. Teksteillä tarkoitetaan sanoja, numeroita, kuvia, ääniä, liikkeitä ja niiden yhdistelmiä. Oppilaat tarvitsevat monilukutaitoa osatakseen tulkita näitä tekstejä

ympäristössään. Kuvataide avaa todellisuuden ilmiöihin muita tiedonaloja täydentäviä näkökulmia. Kuvataiteella kuten muillakin oppiaineilla on oma kielensä, johon kuuluu erilaisia käsitteitä, symboleja ja toimintatapoja. Oppilaat tottuvat käyttämään arkikielen rinnalla alan käsitteistöä (esim. sommittelu, valööri, estetiikka). He oppivat myös hallitsemaan erilaisia esitystapoja ja niihin liittyvää käsitteistöä (esim. akvarelli, performanssi, editointi).

Kirjoitettuja, tanssittuja ym. tekstejä voidaan tulkita kuvien avulla - toisaalta kuvia voidaan tulkita esim. kirjoitetussa, puhutussa tai audiovisuaalisessa muodossa. Kuvataiteen opetuksessa käytetään matemaattisia symboleita, draamaa, musiikkia ja liikettä. Oppilaita ohjataan ilmaisemaan tunteitaan ja ajatuksiaan kaikkien aistien ja koko kehon avulla. Tiedon hankkimisessa, tuottamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa hyödynnetään eri *tiedonaloja*. Niiden kieliä, menetelmiä ja välineitä yhdistellään ja muokataan. Visuaalisen kulttuurin monilukutaitoa harjoitetaan sekä perinteisessä kuvailmaisussa että monimediaisissa, teknologiaa eri tavoin hyödyntävissä oppimisympäristöissä. Monialaisissa oppimiskokonaisuuksissa laajoja teemoja tai kysymyksenasetteluja lähestytään eri oppiaineiden näkökulmista. Monilukutaitoon kuuluu myös yhteistyö paikallisten toimijoiden kuten taiteilijoiden, museoiden ja yhdistysten kanssa. (Ks. tt13.)

Monilukutaitoinen osaa hyödyntää kuvien tulkinnassa ja tuottamisessa erilaisia tietämisen tapoja.

Kuvataiteen tunneilla tuotetaan ja tulkitaan erilaisia tekstejä. Tekstejä myös arvotetaan eli niihin liittyviä asenteita ja arvostuksia tutkitaan keskustellen ja kuvia tehden. Tällainen työskentely auttaa oppilaita ymmärtämään kulttuurista moninaisuutta ja rakentamaan omaa identiteettiään. Oppilaiden kanssa käsitellään myös visuaalisen kielen merkitystä oppimisessa, vuorovaikutuksessa ja yhteiskuntaan soisaalistumisessa. Oppilaat ymmärtävät, miten esim. visuaaliset mielikuvat ja luonnostelu edistävät oppimista. He pohtivat kuvien roolia vallitsevien arvojen tukemisessa ja niiden vastustamisessa. Kuvallisen median merkitys viestinnässä kuuluu kuvataideopetuksen ydinsisältöihin. (Ks. tt12.)

Taideperustainen kuvatulkinta

Monilukutaito-käsitteeseen läheisesti liittyvä *multimodaalisuus* korostaa erilaisten tietämisen tapojen samanarvoisuutta. Modaliteetit (moodit) ovat erilaisia tapoja tutkia ja esittää todellisuutta. Tämän teorian yhteydessä korostetaan moniaistisuutta, monikielisyyttä ja monialaisuutta. Taiteiden avulla tapahtuvaa todellisuuden tutkimista ja sen tulosten esittämistä pidetään yhtä tärkeänä kuin muita oppimisen muotoja. Käsitys taiteesta tietämisen muotona luo pohjaa taideperustaisen tulkinnan käsitteelle. Sillä tarkoitetaan omalle taiteelliselle toiminnalle perustuvaa taideteosten analysointia ja tulkinnan tulosten työstämistä uusiksi teoksiksi. Taideperustaisessa tulkinnassa hyödynnetään eri modaliteettien tarjoamia näkökulmia ja toimintatapoja. Lähestymistapaa käytetään usein taiteidenvälisissä projekteissa, mutta se sopii kaikkiin oppiaineisiin.

Kuvataiteen opetuksessa kuvien tuottamista ja tulkintaa ei eroteta toisistaan, vaan ne ovat rinnakkaisia, toisiaan tukevia toimintoja. Oppilaiden kanssa keskustellaan visuaalisen kulttuurin tuottamiseen, välittämiseen ja vastaanottamiseen liittyvistä kysymyksistä. Nämäkin asiat havainnollistuvat parhaiten tekemällä omia kuvia. Niiden avulla oppilas voi testata vaikkapa sitä, miten eri tavoin vastaanottaja kokee maalaamalla tai digitaalisesti ilmaistun kuvavisuellön. Hän voi tutkia viestintäkanavien välisiä eroja vertailemalla esim. sosiaalisessa mediassa ja perhepiirissä jaettuja kuvia. (Ks. tt7, tt18, tt20 ja tt22.)

Monilukutaitoinen osaa yhdistellä visuaalisen kulttuurin tulkinnassa eri tieteen- ja taiteenalojen näkökulmia ja menetelmiä.

Taideperustaisessa tulkinnassa kuvan herättämiä havaintoja, kokemuksia ja ajatuksia tutkitaan kuvallisen työskentelyn lisäksi myös draaman, liikkeen ja musiikin keinoilla. Kuvia lähestytään kaikkien aistien ja tekstityyppien avulla (intertekstuaalisuus). Tulkinnan tulokset kootaan uudeksi kuvaksi tai ne ilmaistaan vaikkapa laulun ja tanssin muodossa. Taideperusteisessa tulkinnassa aiempia kuvallisia tekstejä (taideteoksia, mainoksia jne.) ”kierrätetään” esim. muuttamalla niiden tekniikkaa ja ilmaisukeinoja. Kuvan yksityiskohtia voidaan korostaa ja poistaa tai sen sisältö voidaan muuttaa päinvastaiseksi (esim. vastamainokset). Tulkinnassa hyödynnetään myös narratiivisuutta. Tämä tarkoittaa, että kuvista etsitään tekijään ja hänen kulttuuriseen taustaansa sekä kuvan sisältöön liittyviä tarinoita. Nämä tarinat voidaan muuntaa eri taiteenalojen tuotteiksi tai niiden yhdistelmiksi.

Kirjallisuus:

- Dervin, F. & Keihäs, L. 2013. Johdanto uuteen kulttuurienväliseen viestintään ja kasvatukseen. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura ry.
- Harmanen, M. & Hartikainen, M. (toim.) Monilukutaito (työnimi, julkaistaan 2017). Helsinki: Opetushallitus.
- Kaartinen, T. 2015 (toim.). Monilukutaito kaikki kaikessa. Tampere: Tampereen yliopiston normaalikoulu. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/98047>
- Räsänen, M. 2000. Sillanrakentajat. Kokemuksellinen taiteen ymmärtäminen. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja.
- Räsänen, M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja.
- Räsänen, M. 2015. Visuaalisen kulttuurin monilukukirja. Helsinki: Aalto-yliopiston julkaisusarja.
- Wagner, E. & Schönau, D. (toim.) 2016. Common European framework of reference for visual literacy – Prototype. Munster – New York: Waxmann.